

Формування у європейській культурі секуляризованих уявлень про покликання людини

Євген Мулярчук, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України

Метою дослідження є встановити основні джерела та світоглядні умови формування уявлень про покликання людини у європейській культурі. У статті доводиться, що ідея покликання має релігійне коріння в юдео-християнській традиції. Однак її сучасне, значною мірою секуляризоване, розуміння сформувалося не лише в процесі соціально-економічних трансформацій, раціоналізації суспільного і особистісного буття, але й на засадах філософського осмислення буття людини. Розглянуто основні світоглядні виміри думки про покликання людини від Античності до Нового часу. Показано, що пошук особистісних сенсів існування та призначення людини фіксується у філософській традиції, яка йде від Сократа, Демокріта і далі зазнає трансформацій у текстах Платона та Аристотеля. Проаналізовано універсалізацію християнської інтуїції покликання особистості в епоху Відродження та в Новий час. Процес секуляризації ідеї покликання розкрито як такий, що був зумовлений у Європі розпадом традиційної станової ієрархії та виникненням уявлення про індивідуальну ідентичність людини. На основі аналізу праць Ч. Тейлора, присвячених секуляризації та етиці автентичності, та звертаючись до сюжетів з філософії Нового часу, зокрема просвітників 17–18 ст. Руссо та Гердера, показано формування ідеалу автентичності існування та самореалізації людини. Встановлено, що феномен покликання виявляється як істина індивідуального чуття, переживання людиною власного існування у поєднанні з розумінням нею суспільного блага та мети її буття. Таким чином, доведено, що сучасна європейська ідея покликання має гуманістичний, антропоцентричний характер, пов'язана з ідеалами свободи, самоздійснення та відповідальності особистості. Обґрунтовано важливість філософсько-етичної категорії блага для осмислення сутності феномену покликання і для універсалізації мотивів та цінностей покликання людини. Автор доводить, що покликання виявляється за умови поєднання внутрішніх, особистісних та зовнішніх, соціальних і трансцендентних чинників буття людини. Покликання є смисловим феноменом і розкривається у людському досвіді через індивідуальні та понадособистісні наративи.

Ключові слова: *традиція, ідентичність, автентичність, індивідуальність, переживання, благо, самоздійснення особистості, наратив*

Formation in the European culture of secular ideas of calling of a person

Yevhen Muliarchuk, H. Skovoroda Institute of Philosophy National Academy of Sciences of Ukraine

The task of the research is to determine the main sources and views for the idea of calling in European culture. The article proves that the idea of calling has religious roots in Judaic-Christian tradition. Moreover, its contemporary mainly secularized understanding was formed not only in the process of social and economic transformations, in the course of rationalization of social and personal life, but also on the grounds of philosophical understanding of personal existence. The study examines the main worldview dimensions of the thought about calling starting from Antiquity to the New time. The author demonstrates that the search of meaning and purpose of personal existence appears in philosophic tradition from Socrates and Democrit having undergone further transformation in the texts of Plato and Aristotle. The analysis examines the universalization of Christian intuition of calling of a person in the Renaissance and in the New time. The process of secularization of the idea of calling in Europe is discovered as conditioned by the disintegration of the traditional social structure and hierarchy and due to appearance of the idea of individual identity of a person. The research traces the formation of the ideals of authentic existence and self-actualization of a personality on the basis of analysis of the works Ch. Taylor about secularization and ethics of authenticity, as well as of the ideas of the main representatives of the Enlightenment of 17-18th centuries such as Rousseau and Herder. The author determines that the phenomenon of calling appears to a person as the truth of his or her individual feeling and experience together with the understanding of the ideas about common good and of the purpose of human life. Consequently, the study proves that modern European idea of calling has humanistic and anthropocentric orientation linked with the value of freedom, self-actualization and responsibility of personality. The researcher considers the importance of the philosophical and ethical category of good for understanding of the essence of the phenomenon of calling and for the process of

universalization of motives and values of a personal calling. The author proves that the calling reveals itself on the condition of unity of internal personal and external social, even transcendental, factors of human existence. Therefore and further to above mentioned, the author considers calling as a meaningful phenomenon that reveals itself in a personal experience via individual and general cultural narratives.

Keywords: *tradition, identity, authenticity, individuality, experience, good, purpose of life, self-actualization of a personality, narrative*

Формирование в европейской культуре секуляризированных представлений о призвании человека

Евгений Мулярчук, Институт философии им. Г. С. Сковороды НАН Украины

Целью исследования является установить основные источники и мировоззренческие условия формирования представлений о призвании человека в европейской культуре. В статье доказывается, что идея призвания имеет религиозные корни в иудейско-христианской традиции. Однако её современное, в значительной степени секуляризованное, понимание сформировалось не только в процессе социально-экономических трансформаций, рационализации общественного и личного бытия, но и на основании философского осмысления бытия человека. Рассмотрены основные мировоззренческие измерения мысли о призвании человека от Античности до Нового времени. Показано, что поиск личностных смыслов существования и предназначения человека фиксируется в философской традиции, которая идёт от Сократа, Демокрита и далее претерпевает трансформации в текстах Платона и Аристотеля. Проанализирована универсализация христианской интуиции призвания личности в эпоху Возрождения и в Новое время. Процесс секуляризации идеи призвания раскрыт как такой, который был обусловлен в Европе распадом традиционной сословной иерархии и появлением представления об индивидуальной идентичности человека. На основе анализа работ Ч. Тейлора, посвященных секуляризации и этике аутентичности, и обращения к сюжетам из философии Нового времени, в частности просветителей 17–18 в. Руссо и Гердера, показано формирование идеала аутентичности существования и самореализации человека. Установлено, что феномен призвания выявляется как истина индивидуального чувства, переживания человеком собственного существования в сочетании с пониманием ним общественного блага и цели его бытия. Таким образом, доказано, что современная европейская идея призвания имеет гуманистический, антропоцентрический характер, связана с идеалами свободы, самоосуществления и ответственности личности. Обоснована важность философско-этической категории блага для осмысления сущности феномена призвания и для универсализации мотивов и ценностей призвания человека. Автор доказывает, что призвание выявляется при условии соединения внутренних, личностных и внешних, социальных и трансцендентных факторов бытия человека. Призвание является смысловым феноменом и раскрывается в опыте человека через индивидуальные и сверхличностные нарративы.

Ключевые слова: *традиция, идентичность, аутентичность, индивидуальность, переживание, благо, самоосуществление личности, нарратив*

Постановка проблеми.

Поява ідеї покликання сягає часів давнього Середземномор'я. Перші згадки про покликання людини прослідковуються в юдейських релігійних текстах, які почали формуватися на межі 2 та 1 тисячоліть до н.е. Згодом ці уявлення перейшли до християнства та європейської культури загалом. Видатний німецький соціолог кінця 19 – початку 20 століття Макс Вебер прослідкував історію їх розвитку. Зокрема, у праці «Протестантська етика і дух капіталізму», виданій 1905 року, дослідник показав роль ідеї покликання у формуванні трудової етики протестантських спільнот, як такої, що стала світоглядним ядром капіталізму,

який зароджувався у Західній Європі [5]. Вебер доводив, що повага до індивідуальної ініціативи, ідеал самореалізації людини у її праці спиралися на релігійні переконання, які стали складовою життя західного суспільства, орієнтованого на особисту свободу та ринкову економіку. Ідея покликання поступово була секуляризована і романтизована. Згодом «трудовий» сенс ідеї покликання поступився стосунком до способу життя творчих людей, політиків та інших людей, чия діяльність осмислюється як неповсякденна. Однак те, що в сучасному суспільстві тема покликання видається лише пафосною, насправді є тривожним симптомом відсутності моральної мотивації людей, тобто й кризи цінностей, яка,

як відзначають дослідники, стає загрозою, «підриваючи основи життя людського суспільства», і «може стати одним із чинників зростання напруженості та конфліктів як всередині національних держав, так і ... на глобальному рівні» [7, с. 33]

Попри відзначене, в сучасних умовах актуальність думки про покликання зростає й через інші об'єктивні процеси, такі як скорочення потреби у монотонній праці, збільшення частки вільного часу, зростання безробіття і загалом з розуміння того, що невизначеність щодо мети життя і орієнтирів особистості починає бути джерелом соціальних проблем. Не випадково в контексті концепції сталого розвитку ООН йдеться про завдання «спрямовувати необмежені можливості людської активності на творення кращого світу» [17]. Тобто дедалі більш нагальними стають проблеми знаходження людиною її власного місця і позиції в сучасному світі, її самовизначення та самореалізації, а також формування особистої соціальної та етичної відповідальності. Розуміння та здійснення людиною її покликання корелює з вирішенням означених потреб і проблем.

Філософське питання для дослідження полягає в тому, з яких джерел може формуватися осмислення життя сучасної людини, світогляд якої не вичерпує і не охоплює тепер релігійна традиція. Сучасна особистість потребує ширших обріїв самовизначення у світі. У цьому контексті й виникає теоретична проблема подолання стереотипних уявлень про покликання як феномену суто релігійної свідомості або ж як виключно справи суб'єктивного самовизначення. Потрібно висвітлити світоглядні основи думки про покликання людини.

Аналіз досліджень і публікацій.

Як ми вже згадали, Макс Вебер був першим, хто дослідив появу ідеї покликання в юдейській традиції, її інтерпретацію Лютером в перекладах текстів Старого заповіту та її розвиток в етиці протестантизму. З часу виголошення Вебером перед студентством у Мюнхені доповідей «Наука як покликання і професія» («Wissenschaft als Beruf», 1917) та «Політика як покликання і професія» («Politik als Beruf», 1919) [4, с. 644-735] тема покликання стала «програмовою» для гуманітарної освіти. Творчий спадок цього вченого, започатковані ним напрямки в науці та їх розвиток являють собою неосяжне поле для аналізу та дискусій, огляд якого потребує окремої уваги поза завданнями даної статті. Варто лише відзначити, що в Україні провідна роль

у поширенні, дослідженні та перекладах праць Вебера належала професору О. І. Погорілому (1940–2005), з часу лекцій якого з'явився й інтерес до теми покликання автора цих рядків.

Філософський підхід до аналізу покликання як феномену людського буття засновується на ідеях таких видатних мислителів, як, зокрема, С. К'єркегор та М. Гайдеггер. В контексті стосунку етики до онтології тема покликання визначальним чином осмислюється на основі праць Е. Левінаса. В сучасній українській філософії значний внесок в дослідження творчості Левінаса в етичному напрямку та у зв'язку з ідеєю покликання зробили В. А. Малахов, Л. М. Карачевцева та інші. Зв'язок етики та онтології у важливому для теми покликання аспекті ідеї блага розкрив А. О. Баумейстер [1]. Дослідження ідеї покликання в європейській культурі та в сучасному світі зокрема пов'язані з розробкою теми ідентичності, представленою в Україні, зокрема, такими авторами, як О. В. Білий, С. В. Пролеєв, Р. В. Кобець, С. А. Лозниця [3], а також В. Е. Верлока [6], Л. П. Зеленкевич [9], О. П. Масюк [11]. Важливим є аспект вивчення феномену особистісної правди життя та екзистенційної в останніх дослідженнях Є. К. Бистрицького [2].

Безумовно, у просторі української філософської думки потрібно згадувати про концепцію «спорідненої праці» Г. С. Сковороди. Загальновідомою є думка цього філософа про те, що людина має обирати справу, слухаючись свого серця, і що споріднена праця – це єдиний шлях до її щастя. Сковорода знав твори античних авторів і тримався християнського розуміння мети і блага людського існування. Він твердив, що від природи (від Бога) кожна людина має схильність до певної діяльності і бажання її опанувати, але вона буде дійсно щаслива, лише коли узгоджуватиме свою особисту роботу зі спільною, для всіх однаковою справою – пошуком царства Божого. «Щасливий, хто поєднав любу собі роботу із загальною», – говорив філософ [14, с. 116]. Творчість Сковороди виявляє традиційну українську налаштованість існування, образи і моральні сентенції цього мислителя живлять думку наших сучасників про покликання, яке вони сприймають і розуміють разом з цим мудрецем радше «серцем», «душею», аніж розумом.

Прикладні дослідження та публікації сучасних авторів щодо покликання, зокрема й стосовно його формування у педагогічній сфері, представлені такими постатями, як Д. Бігхем,

С. Сміт, Д. ВанУстин, Е. А. Колоззі та Л. С. Колоззі, К. Робінсон, М. Тенева, Д. Джонсон, С. Фаркас, Т. Фолено та іншими. В Україні важливими є соціологічні дослідження ціннісних трансформацій, напрямом яких очолює впродовж чверті століття професор А. О. Ручка [13]. Не оминемо згадати також ім'я російської авторки Н. Вікуліної, яка в популярній формі описала власне дослідження досвіду покликання її співгромадян у різних сферах діяльності.

Мета дослідження.

Попри відзначене вище, ми маємо констатувати, що тема покликання в Україні є недостатньо актуалізована як у філософському, так і практичному, зокрема в освітньому дискурсі. У даній статті ми досліджуємо проблему джерел формування сучасної думки про покликання людини. Ми виходимо не лише з гіпотези, але і з усталених фактів, що розуміння феномену покликання неможливе лише в межах релігійних уявлень, які, безумовно, засвоїло новочасне суспільство. Іншим джерелом думки про покликання людини стали філософські концепції від античності до Нового часу та загалом розвиток світської культури у Європі впродовж цього тривалого періоду. Саме цю світоглядну складову уявлення про покликання людини ми маємо на меті дослідити для того, щоб краще розуміти сам цей феномен і подальші шляхи його актуалізації та впровадження як практичного чинника мотивації, виховання, громадянської освіти, тощо.

Виклад основного матеріалу.

Отже, розглядаючи світоглядні чинники формування ідеї покликання, звернемося перш за все до Античності. Попри те, що основною інтуїцією цієї доби, згідно з тезою відомого її знавця О. Ф. Лосева, було уявлення про чуттєво-матеріальний космос й «ніякої особистості античний космос не знає» [10, с. 29], неможливо не бачити те, що в цій філософії активно осмислювалося питання про різноманіття людських характерів, відповідно про місце та роль людей у суспільстві за їх вдачею, а в літературі цього періоду відображені переживання персонажів щодо їхньої долі та мети існування. В трагедіях Есхіла, Софокла, Евріпіда розігрується драма, коли уявлення про цінності, обов'язки та можливості героїв стикаються не лише в конфлікті між людьми та богами, але й зі стихійними чинниками, лихою долею та божим промислом. Люди того часу намагалися розуміти значення своїх бажань, волінь, здобутків, сенс та мету власного буття.

Розуміння людського існування як особистісного в античній філософії концептуально починається від Сократа та Демокріта. Так, вся філософія Сократа відбувається у вигляді спілкування, він формулює свої запитання з позиції автономного суб'єкта, що стало класичним для західної філософської культури. Будучи обізнаним у творах тодішніх авторів, маючи власний життєвий досвід, мудрець заявляє про своє незнання основних речей, а саме того, що є людиною, для чого вона живе та ін. Сократ показує необхідність особистого пошуку відповідей на ці запитання, адже все сказане іншими не є достатньо переконливим без власного продумування. Сократ ставить перед своїми співрозмовниками запитання, що є благо, добро, яка природа людських чеснот. Демокріт також вважає, що для людини найважливішим є розуміння, для чого вона живе. Не матеріальні статки, а відчуття моральної правоти та життєвої мудрості наповнює людину спокоєм і робить її щасливою. Вище благо, якого прагне людина, досягається через звільнення від всього чуттєвого та випадкового, у спокійній ясності духу та цілісності її душі.

Як показали ці античні мудреці, вся суть особистісного існування в тому, щоб жити з думкою про такі запитання. Але це нелегко. Демокріт у своїх афоризмах каже про постійну тяжбу людського духу з матеріальними потребами тілесного буття. Сократ стикається з людським нерозумінням і несприйняттям з боку спільноти. Чеський філософ Ян Паточка формулює його головну проблему так: «як можливо реалізувати своє призначення, мету в житті, коли всі наявні уявлення про добро не є достеменними?» [12, с. 61]. Сократ спонукав своїх учнів прислухатися до себе, бути чутливими до того, що може їм відкритися. І в собі він чув «божий голос», який застерігав його від хибних дій та нерозуміння себе. Філософ вважав, що людей, як істот недовершених, потрібно будити до справжнього буття, до прагнення досконалості. У реальному суспільстві Сократа втрачали, немов довівши цим, що істина тут не панує.

Тож не випадково, з огляду на долю свого афінського вчителя, Платон переносить довершеність у світ ідей. Він не задовольняється «суб'єктивною правдою» людини, онтологізує добро і підпорядковує людське життя об'єктивному надлюдському благу, створивши образ ідеальної держави, який, однак, без успіху намагається реалізувати. Також Платон аналізує природні відмінності людей і відповідно можли-

вості їх використання в полісі. В діалозі «Держава» (Політія) він розвиває вчення про душу людини, як таку, різним частинам якої притаманні свої чесноти: розумна частина володіє мудрістю, пристрасній частині годиться помірність та стриманість, а запальний дух людини, відповідно, призначений для мужності та має підкорятися розуму. Все разом не поєднується в одній людині, а складає справедливість в цілому державі, якщо вона організована згідно з таким знанням. Кожній людині належить бути на тому місці та в тій ролі, де краще реалізуються її здібності. Потрібне тобто розпізнання та визначення покликання людей, щоб слугуючи відповідно до своїх схильностей та якостей, вони приносили найбільшу користь державі.

Послідовник і критик Платона Аристотель не вважав справою держави розподіл людей за їх «покликаннями». Згідно з його уявленнями, у суспільстві потрібне виховання чеснот громадян для гармонійного співжиття відповідно до душевного складу та мети життя кожного з них. Аристотель заперечив платонівський світ зовнішнього «зразка», замінивши його уявленням про «іманентну мету», адже «кожна істота має у собі наперед визначений шлях – це її призначення, те, що, власне, робить річ тим, чим вона є, – а, отже, і свою визначену кінцеву, позитивну мету...» [12, с. 74]. Однак, подібно до Платона, Аристотель вбачав реалізацію мети окремої людини у досягненні її відповідності з існуванням об'єктивної цілісності, яку являє собою суспільство, але яка в дійсності вкорінена у вічному, ідеальному бутті. Таким чином, людська індивідуальність, відкрита Сократом, у подальшому розгортанні думки Платона та Аристотеля була поглинена вічністю й універсальністю світу ідей. Проте в цілому антична філософія, у подальшому поєднанні з християнством, стає основою для розвитку в європейській думці розуміння того, що життя людини у світі має індивідуальний сенс поряд із соціальним та трансцендентним вимірами її існування. Так само й на основі римського права сформувалися у Європі уявлення про суспільний устрій, в якому свобода вибору особистості має визнання і цінність.

Християнство посилює принцип особистості у розуміння буття і додає «досі не знайомий філософії, – мотив сотворення» [12, с. 75]. Якщо людина і світ її буття створені, це означає, що мета існування всього сущого об'єктивно визначена. Людині, як істоті здатній до розуміння цього, потрібно лише відповідати поклику й задуму

Творця, відмовитися від своєї волі на користь Божої. Згідно християнського світогляду, «дійсність – це Божественний лад, у якому кожна особистість має місце, свою ціну і призначення». Як відзначає Паточка, «навколо таких уявлень обертається середньовічна метафізика і християнське мислення у класичному вигляді (аж до реформації)» [12, с. 75].

Ще одна історична відмінність середньовічного християнства була у постулюванні виключності спільноти віруючих. Антична філософія задавала загальнолюдські, раціоналістичні обрії, визнавала будь-яку людину спроможною досягнути поняття моралі. Покликання елліна, звичайно виходячи зсередини з його ойкумени, від його соціально-культурної ідентичності, – це бути носієм цивілізації. Християнин же мав релігійне покликання не від цього світу, а «згори». Відповідно, «християнське *intimissimum*, історія порятунку, кореляція віри і одкровення, при якому людина мовчить, а говорить лише Бог, робить християнина і християнство ексклюзивним, що висуває претензії до загалу, але не на підставі людяності як такої, а на підставі Божого наказу» [12, с. 75, 76]. Універсальний гуманізм епохи Відродження у Європі став можливим через поєднання «Біблії та греків», долаючи світоглядні межі Античності та Середньовіччя. Реформація, яка поширила поняття покликання на християн всіх суспільних станів, якою б справою у житті вони не займалися, є в певному сенсі свідченням історичного поступу, принаймні в сенсі розвитку ідеї людяності.

Таким чином, у європейській культурі релігійна думка і філософські уявлення про унікальність людської особистості, зазнаючи взаємного впливу та розвиваючись в умовах динамічних соціально-культурних змін, формували ідею покликання людини. Поступова її секуляризація відбувалася в контексті утвердження європейського гуманізму, ідеалів свободи і самореалізації особистості. Епоха європейського Відродження та Новий час витворили універсальний антропоцентричний світогляд. З появою науки, яка не оцінює, а конструює реальність, природа мовчить, втрачає свою внутрішню мету. Хоч люди і бояться мертвих просторів всесвіту, які самі ж відкрили (Паскаль), але намагаються їх опанувати і мріють про це. Людина розглядається як носій внутрішньої доцільності: від суто біологічної механістичної до волонтаристської. Як наслідок, у світогляді новочасної європейської людини почав панувати суб'єктивізм, за-

снований на принципі певності, впевненості у собі, виникає поняття свідомості як замкнутого суб'єктивного світу, який ще невідомий ні Античності, ані Середньовіччю. «З усього цього виникає поетична проблема, питання про взаємостосунки між цією замкнутою суб'єктивною сферою і тим, що лежить поза її межами» [12, с. 80]. Невипадково в модерній культурі з'являється романтичне уявлення про митців як людей особливого покликання. А з появою філософії історії (від гуманізму до 17, 18 ст. та Гегеля) людське покликання отримує новий смисловий простір, у якому людина намагається надати сенс своєму життю – історію. Людина постає істотою, яка цю історію творить, все вирішує і несе особисту відповідальність за світ [12, с. 81].

Як відзначає сучасний канадський філософ Ч. Тейлор, з 18 ст. достеменність особистого буття набуває дедалі більшого значення для моральної свідомості людини, що пояснюється двома чинниками. Перший – це «розпад соціальної ієрархії, на якій колись базувалася честь» [15, с. 30]. Місце честі (*honour*), яка означала до того часу переваги окремих людей, згодом заступила гідність (*dignity*) рівна для всіх. Другий чинник – це нове розуміння людської ідентичності. Тейлор пише, що наприкінці 18 ст. «стає можливим говорити вже про індивідуальну ідентичність, тобто про таку ідентичність, яка є виключно моєю, і яку я відкриваю у собі. Це поняття постає у супроводі певного ідеалу – ідеалу того, що є істинним для мене й мого власного особливого способу буття» [15, с. 31]. Філософ називає це також ідеалом автентичності, коли людина більше покладається не на чинники зовнішньої істини, включаючи до таких і перебування у контакті з Богом, а на чуття внутрішньої істини. З цим осердям особистісного буття мала узгоджуватися життєдіяльність людини, і тут, зрештою, мали вкорінюватися релігійні та моральні настанови, для того, щоб бути сприйнятими.

Ідеал автентичності розвивався в напрямку посилення морального значення людських почуттів (Гатчесон, Шефтсбері) і конкурував з думкою про можливість і необхідність «вираховання наслідків» людських дій, навіть тих, які стосувалися «божественної нагороди та покарання» [15, с. 31]. Не виконання зовнішніх вимог та умов формувало уявлення людини про себе, а чуття внутрішнього голосу, поклику показувало те, «що ми маємо досягти, аби бути насправді та уповні людськими істотами» [15, с. 32]. Таким чином, відбувся «суб'єктивний по-

ворот» європейської культури. Вперше його чітко висловив Ж.-Ж. Руссо (1712–1778), який уявляв мораль як слідування людини голосу природи, що чується зсередини її істоти. Руссо закликав до «повернення автентичного морального контакту із собою». Він вважав цей внутрішній контакт людини із собою більш фундаментальним, ніж будь-який моральний погляд ззовні, і таким, що є джерелом величезної радості та задоволення, називаючи його «відчуття існування» (*le sentiment de l'existence*). За визначенням самого Руссо з праці «Прогулянки одинокого мрійника» (*Les Reveries du promeneur solitaire. Cinquieme Promenade*), «відчуття існування, позбавлене будь-якого іншого афекту, вже саме по собі є дорогоцінним почуттям задоволення і морального спокою...» [15, с. 33].

Далі ідеал автентичності розвивав Гердер (1744–1803), вважаючи, що кожна людина має «власну міру», «налагодження кожного свого відчуття», що «є певний спосіб бути людиною, який є моїм, я покликаний прожити своє життя в цей спосіб, а не як імітацію чийогось життя» [15, с. 33]. Тейлор відзначає, що до 18 ст. ніхто не вважав індивідуальні відмінності між людьми такими, що мають моральне значення. Саме в Новий час особистісні переживання стають тим, на що людина покладається у своєму розумінні повноти і сенсу її існування. Істину людина шукає у собі. Важливою стає чесність її ставлення до самої себе, тобто «якщо я не чесний із собою, я втрачаю сенс свого життя, я втрачаю те, що для мене є людським» [15, с. 33]. Відповідно, людина не має бути засобом ні для інших, ані для себе самої, не повинна підлаштовуватися під зовнішні обставини і припускати «інструментальне ставлення» до себе. З пояснення Тейлора випливає важливість цієї настанови для феномену покликання, адже, «займаючи інструментальну позицію стосовно себе самого, я можу втратити здатність чути цей внутрішній голос» [15, с. 34].

У Новий час з'являється ідея самореалізації людини як способу її існування за власною моделлю, яку вона може знайти лише в собі, покладаючись на свою самотність. «Артикулюючи свою самотність, я визначаю себе. Я реалізую потенціал, який є суто моїм. Саме на тлі такого розуміння існує сучасний ідеал автентичності», – відзначає Тейлор [15, с. 34]. Однак автентичності та ідентичності не досягають самотійно, хоч вони і є внутрішніми, але в діалозі, іноді й у суперечці, зі «значущими іншими», наприклад,

з батьками про те, якими вони хотіли б бачити своїх дітей. Розмова із «значущими іншими» (цей термін Тейлор бере у Міда) продовжується всередині нас і тоді, коли вони, наші батьки зокрема, «зникають з нашого життя» [15, с. 35, 36].

Коментатор і перекладач цитованого тексту Ч. Тейлора Ростислав Димерець зауважує, що зростання значення самореалізації та особистого визнання людини відбувається раніше, ніж у 18 ст., коли, як на думку Тейлора, концепція «визнання» заміщає концепцію «честі». Цей процес почався з епохи італійського Відродження. Так, вже Петрарка (1304–1374) пише, що «дух молодих людей підстерігає скоріше слава, ніж добродетель». Петрарку наслідували інші гуманісти, які виробили «риторику слави та гідності». Це тексти Д. Манетті (1356–1469) «Про гідність та вищість людини» і, особливо, «Промова про гідність людини» Д. Піко делла Мірандоли (1463–1494). Згодом ці ідеї трансформувалися в «риторику природної свободи та прав людини» у творах Н. Мак'явеллі (1469–1527), Г. Гроція (1583–1645), Т. Гоббса (1588–1679), Д. Локка (1632–1704) та Ж.-Ж. Руссо. «З іншого боку, – відзначає Димерець, – діячі Реформації, в першу чергу Ж. Кальвін (1509–1564), проповідували, що цінність окремої людини повинна виявлятися у загальновизнаних проявах її добродетельності. Покликання людини, а саме воно й визначає її цінність, повинно виявлятися таким чином, щоб бути визнаним іншими людьми» [8, с. 101]. Тобто, ідея визнання індивідуального покликання людини визрівала принаймні протягом 14-17 століть. Варто наголосити на тому, що зв'язок визнання і покликання людини узгоджується з християнським, зокрема з протестантським, розумінням людського існування. Таким чином, і в християнському, і в секуляризованому європейському культурному середовищі з розумінням людини як унікальної особистості посилюється значимість ідеї покликання.

Як показує Тейлор, уявлення про особисту ідентичність, цінність автентичного існування та цінність здійснення людиною її покликання пов'язані у європейській культурі з ідеєю блага. Ця ідея з'явилася в античній філософії. Як ми бачили, вже Сократ ставив запитання: «хто я є?», «що я маю робити?» І на перетині відповідей на них виникало уявлення про мету існування людини. Така особиста мета неможлива без визначення блага, яке, будучи індивідуальним за його переживанням, завжди є універсальним за змістом. У цьому зв'язку Тейлор відзначає:

«Позиція особистості стосовно до блага зумовлює (тобто визначає, принаймні частково) те, ким вона по суті є», «самостями ми є лише тією мірою, якою рухаємось у певному колі проблем, шукаємо та знаходимо нашу орієнтацію стосовно блага» [16, с. 52, 53]. Для розуміння ідентичності людини у Тейлора засадничою є концепція блага Аристотеля. Зокрема, важливим є розрізнення блага і просто приємного, блага реального та його ілюзії (позірного блага). Благо є тим, що спрямовує, що мотивує людину виявити її свободу.

Людина має потребу універсалізувати свої уявлення про благо, обґрунтувати їх та отримати визнання від інших, адже, як пише Тейлор, «самість можна бути лише серед інших самостей» [16, с. 54]. Спільнота конститується у спілкуванні. Ми розуміємо власне життя, як таке, що має мету, коли можемо про це розповісти самим собі і принаймні уявному іншому, коли наш життєвий шлях постає як оповідь. Тобто, «відчуття блага має вплітатись у розуміння людиною свого життя як розгорнутої оповіді» [16, с. 69]. А. Баумейстер, резюмуючи цю позицію Тейлора, відзначає: «Орієнтація стосовно блага надає сенс нашому життю. Тоді наша життєва подорож перетворюється на осмислену історію, на єдиний наратив» [1, с. 325]. Покликання як феномен свідомості, і як те, що не лише переживається, але й здійснюється особистістю та визнається іншими, є наративним.

Висновки.

Отже, покликання виявляється за умови поєднання внутрішніх та зовнішніх чинників буття особистості. По-перше, це формування у самосвідомості людини потреби в автентичному існуванні та в реалізації її індивідуальних можливостей, що засновує її здатність визначати свою мету, спрямовувати себе у житті. По-друге, це визнання існування зовнішнього щодо особистості джерела мети та істини її існування, чим уможлиблюється подія поклику та особистої відповіді на нього. Покликання переживається і як особистий внутрішній мотив, і як сприйняття людиною зовнішнього спонування. З історії генези цього феномену ми бачимо, що його першою формою було усвідомлення релігійного обов'язку, поставленого перед людиною Богом «завдання», яке поступово секуляризувалося у вигляді сприйняття вимог суспільства та моралі. Дедалі більше спонукальною в історії західної культури стає ідея самоздійснення особистості, тобто зростає вага самісності, суб'єктивності, власного

пошуку сенсу існування. Таким чином, з'являється можливість чуття і розуміння покликання в позарелігійній формі. Це не означає, що в новому переживанні покликання починає домінувати суто внутрішнє, суб'єктивне розуміння поклику, і що досвід покликання стає чимось іманентним. У цьому феномені внутрішні та зовнішні прояви, особистісні та спільнотні (і понадособистісні) спонукання завжди присутні одночасно. Змінюються лише форми їх виявлення та розуміння.

Звісно, важко сподіватися на те, щоб задовільно охопити в короткому огляді історію появи та розвитку ідеї покликання у європейській культурі. Наш загальний висновок полягає в тому, що вона має релігійні (юдео-християнські) джерела, які зазнають часткової секуляризації, а також світські філософські та соціально-культурні засади, зокрема, такі як ідеали свободи та самовизначення особи-

стості. В сучасному усвідомленні покликання обидва вектори присутні більшою чи меншою мірою. Ідею покликання людина черпає з її відчуття та розуміння себе як особистості, з бажання прожити внутрішньо достеменне життя, реалізувати себе, та з одкровення вищого – понадособистісного блага як джерела сенсу її існування. Так чи інакше, в думці про покликання йдеться про розуміння блага людського існування, яке відкривається та інтерпретується людьми у кожен час по-іншому, але завжди, апіорі існує поняття про вище благо, яке в індивідуальному досвіді інтерпретується, формуючи смислову цілісність людського існування, та оповідається у неповторних, але й водночас типових, історіях. Здатність особистості до такого життєвого смислотворення необхідно розвивати і підтримувати у суспільстві, зокрема в контексті завдань і засобів сфери освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Баумейстер А. Буття і благо / А. Баумейстер. – Вінниця: Т. П. Барановська, 2014. – 418 с.
2. Бистрицький Є. Екзистенційна істина і постправда / Є. Бистрицький // Філософська думка. – 2018. – № 5. – С. 54-71.
3. Бистрицький Є. Національна ідентичність і громадянське суспільство / Є. Бистрицький, С. Пролеєв, О. Білий, С. Лозниця, Р. Зимовець, Р. Кобець. – Київ: Дух і Літера. – 2015. – 452 с.
4. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
5. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / М. Вебер. – Київ: Основи, 1994. – 261 с..
6. Верлока В. Соціальні контексти особистісної ідентичності / В. Верлока // Філософська думка. – 2017. – № 5. – С.45-61
7. Гайнутдинова Л. А. Ценностный кризис в современном мире: социально-философский аспект / Л. А. Гайнутдинова, А. В. Скоробогатко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 1. – С. 29-33
8. Димерець Р. Зіткнення традицій і потреба у визнанні (післямова перекладача) / Р. Димерець // Мультикультуралізм і “Політика визнання”. – Київ: Альтерпрес, 2004. – С. 97-113.
9. Зеленкевич Л. П. Ідентичність в умовах об'єднаних громад / Л. П. Зеленкевич // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 2. – С. 5-15.
10. Лосев А. Ф. История античной философии в конспективном изложении / А. Ф. Лосев. – М.: Мысль, 1989. – 204 с.
11. Масюк О. П. Сподівання як засіб соціальної ідентичності / О. П. Масюк // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 2. – С. 16-22
12. Паточка Я. Негативний платонізм; Вічність та історичність; Єретичні есе про філософію історії / Я. Паточка. – Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 374 с.
13. Ручка А. О. Ціннісні тренди в контексті сучасних модернізаційних процесів / А. О. Ручка // Історичні та стратегічні імперативи модернізації провідних і транзитивних країн світу. – Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2017. – С. 25-34.
14. Сковорода Г. Твори: У 2 т. / Г. Сковорода. – Київ: АТ «Обереги», (Гарвардська б-ка давнього укр. письменства). Т. 1. – 1994. – 528 с.
15. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і “Політика визнання” / Ч. Тейлор. – Київ: Альтерпрес, 2004. – 172 с.
16. Тейлор Ч. Джерела себе / Ч. Тейлор. – Київ: Дух і літера, 2005. – 696 с.
17. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development.(2015). – Retrieved from: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>

REFERENCES

1. Baumeister, A. (2014). *Buttia i blaho [Being and Good]*. Vinnitsia: T.P. Baranovska [in Ukrainian].
2. Bystrytsky, Y. (2018). Ekzyzstentsiina istyna i postpravda [Existential truth and post-truth]. *Philosophical thought*, 5, 54-71 [in Ukrainian].
3. Bystrytsky, Y., Proleev, S., Bilyi, O., Loznytsia, S., Zymovets, R., & Kobets, R. (2015). *Natsionalna identychnist i hromadianske suspilstvo [National identity and civil society]*. Kyiv: Dukh I Litera [in Ukrainian].
4. Weber, M. (1990). *Izbrannye proizvedeniya [Selected works]*. Moscow: Progress [in Russian].
5. Weber, M. (1994). *Protestantska etyka i dukh kapitalizmu [The Protestant Ethics and the spirit of capitalism]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
6. Verloka, V. (2017). Sotsialni konteksty osobystisnoi identychnosti [Social contexts of personal identity]. *Philosophical thought*, 5, 45-61 [in Ukrainian].
7. Gaynutdinova, L.A., & Skorobogat'ko, A.V. (2019). Tsennostnyy krizis v sovremennom mire: sotsialno-filosofskiy aspekt [Value-Based Crisis in the Modern World. Social and Philosophical Aspect]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (1), 29-33 [in Russian].
8. Dymerech, R. (2004). Zitknennia tradytsii i potreba u vyznanni (pisliamova perekladacha) [Encounter of traditions and the need of cknowledge(e)ment (an afterword of the interpreter)]. *Multiculturalism and «The Politics of Recognition»*. Kyiv: Alterpress, 97-113 [in Ukrainian].
9. Zelenkevich, L.P. (2019). Identychnist v umovakh obiednanykh hromad [Identity in the conditions of the united communities]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (2), 5-15 [in Ukrainian].
10. Losev, A.F. (1989). *Istoriya antychnoi fylosofii v konspektyvnom izlozhenii [History of Antic Philosophy in the concise exposition]*. Moscow: Mysl [in Russian].
11. Masiuk, O.P. (2019). Spodivannia yak zasib sotsialnoi identychnosti [Hope as a means of social identity]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (2), 16-22 [in Ukrainian].
12. Patochka, J. (2001). *Nehatyvnyi platonizm; Vichnist ta istorychnist; Yeretychni ese pro filosofiui istorii [Negative Platonism; Eternity and historicism; Heretical essays on the Philosophy of History]*. Kyiv: Solomia Pavlychko Publishing "Osnovy" [in Ukrainian].
13. Ruchka, A.O. (2017). *Tsinnisni trendy v konteksti suchasnykh modernizatsiinykh protsesiv [Value trends in the context of the contemporary modernization processes]*. Historical and strategic imperatives of modernization of the leading and transitive countries of the world. Kyiv: SI «Institute of universal history National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
14. Skovoroda, H. (1994). *Tvory: U 2 t. [Works: In 2 vol.]*. (Vol. 1.). Kyiv: Oberehy (Harvard lib-ry of Old Ukrainian writings) [in Ukrainian].
15. Taylor, Ch. (2004). *Multykulturalizm i "Polityka vyznannia" [Multiculturalism and «The Politics of Recognition»]*. Kyiv: Alterpress [in Ukrainian].
16. Taylor, Ch. (2005). *Dzherela sebe [The sources of Self]*. Kyiv: Dukh and Litera [in Ukrainian].
17. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. (2015). Retrieved from: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.

Євген Іванович Мулярчук

Кандидат філософських наук

Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України
01001, Київ, вул. Трьохсвятительська 4

Email: muliarchuk.yevhen@gmail.com

Yevhen Muliarchuk

Ph.D. in Philosophy

H. Skovoroda Institute of Philosophy National
Academy of Sciences of Ukraine
4, Triokhsviatelska St., Kyiv, 01001, Ukraine

Цитування: Мулярчук Є. І. Формування у європейській культурі секуляризованих уявлень про покликання людини / Є. І. Мулярчук // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 5. – С. 37-45.

Citation: Muliarchuk, Y.I. (2019). Formuvannia u yevropeiskii kulturi sekuliaryzovanykh uiaflen pro poklykannia liudyny [Formation in the European culture of secular ideas of calling of a person]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (5), 37-45.

Стаття надійшла / Article arrived: 06.04.2019

Схвалено до друку / Accepted: 10.05.2019